

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО КОПОНЕНТА У СИСТЕМІ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

2. Паньків Р. "Вони створюють Самбору імідж культурного міста" / Р. Паньків / Новини Самбора. – Ч. 22. – 22 березня. – 2011. – С.3.
3. Паньків Р. "Мистецька Самбірщина" / Р. Паньків / Голос Самбірщини. – Ч.22. – 22 березня. – 2005. – С. 2.
4. Паньків Р. *Моя Україно тополина, не вигасне твоя зоря.* – Львів. "Сполом". 2011 р.
5. Паньків Р. *Сторінки культурного життя Самбірщини.* – Самбір. 2010 р.
6. Повх З. "Велика симфонія нашого симфонічного" / З. Повх / Новини Самбора. – Ч. 5. – 18 січня. – 2011. – С. 2.
7. Сторож О. "Колиска часу" / О. Сторож / Новини Самбора. – Ч. 69. – 20 вересня. – 2011. – С. 2.
8. Тиличко І. "Різдвяна феєрія на сцені народного дому" / І. Тиличко / Голос Самбірщини. – Ч. 3. – 18 січня. – 2011. – С. 3.
9. Самбірська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: [Sambir.lviv.ua / content / view / 24](http://Sambir.lviv.ua/content/view/24).

Стаття надійшла до редакції 07.10.2015

УДК 378.1:378.034

Оксана Вовк, аспірант Київського інституту проблем виховання при НАПН України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО КОПОНЕНТА У СИСТЕМІ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

У даному дослідженні розкривається зміст поняття "діяльнісний компонент" у рамках готовності до здійснення морального вибору. З'ясовано, що основними показниками наведеного поняття є моральна стійкість, пошукова активність, свідомо моральна активність, моральна саморегуляція, асертивна поведінка. Охарактеризовано три рівні розвитку діяльнісного компонента готовності до морального вибору та їх критерії, а також висвітлено основні підходи до їх становлення та розвитку.

Ключові слова: готовність, проблемні ситуації, моральний вибір, компоненти, структура, моральна практика, моральні відносини, моральна діяльність.

Літ 14.

Оксана Вовк, аспірант Київського інституту проблем виховання при НАПН України

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО КОМПОНЕНТА В СИСТЕМЕ ГОТОВНОСТИ К ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ МОРАЛЬНОГО ВЫБОРА

В данном исследовании раскрывается содержание понятия "деятельностный компонент" в рамках готовности к осуществлению нравственного выбора. Установлено, что основными показателями данного понятия является моральная устойчивость, поисковая активность, сознательная нравственная активность, нравственная саморегуляция, асертивное поведение. Охарактеризованы три уровня развития деятельностного компонента готовности к нравственному выбору, их критерии, а также основные подходы к их становлению и развитию.

Ключевые слова: готовность, проблемные ситуации, моральный выбор, компоненты, структура, моральная практика, нравственные отношения, нравственная деятельность.

*Oksana Vovk, Graduate Student of
Kyiv Institute of Problems of Education on the base of NAPS of Ukraine*

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING ACTIVITY COMPONENT IN THE SYSTEM OF READINESS TO EXERCISE MORAL CHOICE

The study reveals the concept of "activity component" within the readiness to exercise a moral choice. It was found that the main indicators of the above concept are: moral firmness, search activity, conscious moral activity, moral self-regulation, assertive behavior. Three stages of development of activity component within the readiness to make a moral choice and their criteria are characterized and the main approaches to their formation and development are highlighted.

Keywords: readiness, problematic situations, moral choice, components, structure, moral practice, moral relationships, moral activity.

Постановка проблеми Духовно-моральний стан сучасного суспільства характеризується низьким рівнем розвитку. Це веде за собою виникнення різного роду проблемних ситуацій, які в силу наявних обставин не вирішуються, а тільки загострюються. Для

виправлення існуючої ситуації необхідні впровадження сучасних апробованих та дієвих методів виховання у навчально-виховний процес ВНЗ. Це дасть можливість сформулювати, у прийдешніх поколіннях, нову свідомість, основою якої є мораль та готовність до втілення на практиці

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО КОМПОНЕНТА У СИСТЕМІ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

закономірностей моральної поведінки у будь-яких обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Проблему готовності до діяльності в цілому розглядали Л. Виготський, А. Деркач, О. Леонт'єв, Л. Орбан, С. Рубінштейн та гуманістичної діяльності зокрема Г. Балл, І. Бех, В. Білоусова, С. Гончаренко, Т. Іщенко, Л. Кириченко та інші; моральні дії та вчинки А.О. Реан, Т.О. Флоренська, Г.А. Цукерман та інші.

Моральне виховання, як засіб досягнення високого рівня розвитку моральності, а з ним і стійкість морального вибору особистості досліджували І.Д. Бех, О.С. Богданова, Е.В. Бондаревська, Л.С. Виготський, В.К. Демиденко, Т. Д. Дем'янюк та інші; питанням формування морального вибору займалися В.І. Бакштановський, А.І. Титаренко, В.А. Лефевр, Д.М. Гришина, В.В. Зайцева, Л.В. Рахматулліна та інші.

Асертивність як складову діяльнісного компоненту особистості вивчали Є.П. Ільїн, Є.В. Хохлова, Н.Є. Харламенкова й інші. в контексті таких визначень, як незалежність, відповідальність, особова позиція, етична переконаність, уміння протистояти груповому тиску.

Діяльнісну складову моральної самосвідомості висвітлювали С.Ф. Ансімов, А.П. Вардомацький, А.В. Зосимовський, Б.О. Ніколаїчев, Г.М. Прихожан, Ф.А. Селіванов, Є.В. Суботський, С.Г. Якобсон, виокремлюючи самоконтроль, моральну саморегуляцію та дії як суттєві показники рівня моральної поведінки, при цьому шляхи втілення моральності на практичному рівні вивчали: в моральній діяльності І. Каїров, В. Оржеховська, Т. Поніманська, Я. Рейковський, Є. Суботський; а в моральних відносинах В. Вачков, І.Б. Гріншпун, Н.С. Пряжніков та інші.

Проаналізувавши наукову літературу із даної проблематики можемо стверджувати, що діяльнісний компонент фігурує у багатьох дослідженнях та із різних підходів. Проте, не з'ясовано його компоненти та структурні показники у системі формування готовності до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій.

Метою статті є на основі наукових джерел виявити складові діяльнісного компонента та підходи до їх формування, у системі готовності до здійснення морального вибору у проблемних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу
Виховна система ВНЗ покликана сформувати всебічно розвинену особистість, гуманістично спрямовану із наявною системою моральних цінностей та

пріоритетів, що здатна втілювати набутий досвід у практичне коло діяльності. На думку, Л. Кириченко, сьогодні втрачено досить важливий, сутнісний аспект діяльності – її розуміння як щастя, як форми самовираження, як форми становлення людини із закладеними можливостями, [3, 41], серед яких велике значення мають гуманістичні. Адже особистісна реалізація на основі закладеного гуманістичного потенціалу є підґрунтям для розвитку моральної особистості. Характерною рисою моральності є те, що вона не притаманна людині від народження, а розвивається в процесі соціалізації. Тож в процесі здійснення різносторонніх виховних впливів, так важливо зосереджувати увагу по-перше на проблемних ситуаціях, а по-друге на поведінці індивіда в даних умовах. Тому, що у таких ситуаціях, можна не лише оцінити рівень готовності до моральної діяльності, зокрема морального вибору, але й реальне ставлення особистості до оточуючих. Оскільки, як свідчить практика, особистість маючи для цього певні мотиви, може приховати своє справжнє відношення. Тільки за впливом, який справляє той чи інший акт діяльності на людське спілкування, взаємини, ми можемо судити про його справжню моральну вагу відповідно, й об'єктивну оцінку дій можна здійснити у нестандартних умовах, наприклад проблемних ситуаціях.

Опрацьовуючи теоретичні джерела з питань формування готовності до морального вибору у проблемних ситуаціях ми з'ясували, що дана система поєднує в собі інтеграцію наступних компонентів: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний.

Когнітивний компонент характеризується уявленнями й судженнями особистості про гуманістичні принципи, знаннями моральних норм, гуманної поведінки у взаємодії з іншими та шляхів гуманістичного вирішення проблемних ситуацій. Емоційно-ціннісний компонент включає гуманні почуття, емоції, здатність до співчуття, мотиви і цілі, які лежать в основі свідомого прагнення вирішувати проблемні ситуації моральним вибором.

В рамках нашого дослідження, розглянемо існуючі у науковій літературі основні підходи до вивчення діяльнісного компонента, який передбачає вияв волі, свободи вибору і здійснення морального вчинку, а також співвідношення мети і засобів діяльності, мотиву та результату дії в ході проблемної ситуації. Разом з тим, О. Мишак діяльнісний компонент визначає умінням співпереживати, гуманними вчинками в будь-яких

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО КОМПОНЕНТА У СИСТЕМІ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

складних ситуаціях, в нестандартних умовах, наданням безкорисливої допомоги всім, хто потребує, ціннісним ставленням до себе та готовністю робити моральний вибір [8].

На думку І. Моїсеєвої, діяльнісний компонент передбачає співставлення власних дій та моральних вимог, усвідомлення альтернатив та надання переваги моральному вчинку, регулярне здійснення яких, формує моральну поведінку, поєднуючи моральну саморегуляцію (**мимовільну та довільну**) і моральну активність [9, 76]. **Моральна саморегуляція** виступає як здатність добровільно, за внутрішніми спонуканими керувати власними діями і вчинками у відповідності з прийнятими в суспільстві моральними нормами. Моральний самоконтроль як здатність регулювати свої емоційні стани з позиції належного [2]. **Свідома моральна активність** виявляється системою дій, спрямованих на досягнення мети у рамках здійснення морального вибору. Свідомий характер діяльності особистості в проблемних ситуаціях означає реалізацію потреби в плануванні, в передбаченні результатів, регуляції дій та у прагненні до вдосконалення.

З погляду С.С. Якубенко поведінковий (діяльнісний) компонент включає моральний мотив та моральні стосунки. Моральні стосунки, це моральні дії особистості, які вона проявляє до оточуючих в процесі взаємодії із ними та по відношенні до суспільних явищ. При цьому науковець, наголошує, що першоосновою побудови стосунків на основі моральних норм є мотив, який власне і визначає спрямованість діяльності [14]. Окрім того, інтереси, як стверджує С.В. Бондаревська [1], відіграють не менш важливу роль, так як реалізують бажання у пізнанні, а також активізують діяльність та підтримують пошукову активність.

Отже, діяльнісний компонент готовності до морального вибору охоплює усі складові морального розвитку особистості, що з успіхом втілюються у практику. Як стверджують дослідники, моральна практика – це сфера, що орієнтується на загальні вселюдські найвищі цінності і включає два взаємопов'язані компоненти моральні відносини та моральну діяльність. Моральні відносини передбачають моральне спілкування (відкритість, діалогічність), а також вияв поваги, співчуття, любові, етикету та культури в процесі взаємодії. Моральна діяльність – це безпосередні дії, вчинки, поведінка особистості, які носять моральний характер та регулюються моральними вимогами.

В цілому категорію “діяльність” Л.М. Фрідман

визначає, як активність суб'єкта, спрямовану на зміну світовиробництва або створення певного об'єктивованого продукту матеріальної чи духовної культури. Суб'єкт, як доведено психологами, не може самовизначитися і розвиватися без діяльності, яка виступає в якості найважливішої форми його активності, одним з провідних способів його існування, засобом самореалізації і самовизначення. Усіляка діяльність складається з актів дій або вчинків, заснованих на тих чи інших спонуканнях або мотивах і спрямованих на певну мету (потребу). На основі цього можемо стверджувати, що формування готовності до морального вибору, вимагає чітко поставленої мети, яка викличе у вихованців потребу в моральних діях. Оскільки діяльність суб'єкта, наголошує Л.М. Фрідман, завжди пов'язана з певною потребою, яка і викликає бажання діяти” [11, 171]. Що за умови високого рівня морального розвитку та спрямованості втілюється у моральну діяльність.

В процесі формування готовності до морального вибору, того, хто опановує здатність вирішувати проблемні ситуації, можна розділити на дві категорії – потенційного та функціонуючого. Потенційний характеризується “з боку готовності, прагнення до діяльності” активний – з боку виконавця діяльності [7, 25]. Таким чином, необхідно сприяти прояву ініціативи з боку вихованців та переходу їх з позиції “бажаючого діяти” до позиції “реально діючого”.

У межах проблемних ситуацій розрізняють моральну діяльність стереотипну і творчу. Стереотипна діяльність означає, що особистість діє відповідно до заданого морального зразка, накопичених в результаті виховання шляхів поведінки за встановленими правилами і самостійно не може вийти із обставин, що склались, а тому її можна поставити на низький рівень готовності до морального вибору. Високий рівень готовності можна констатувати в процесі творчої діяльності, за цих умов, особистість орієнтована на самостійний пошук і відкриття нових, нестандартних способів вирішення ситуації, що передбачає вияв ініціативності та імпровізації виходячи із заданих умов, наявних засобів та заданої мети. Творча діяльність особистості виходить за межі наявних стереотипів, її результатом є самостійний свідомий моральний вибір. Саме в процесі творчої діяльності у проблемних ситуаціях виокремлюються і реалізуються такі індивідуальні характеристики та здібності, які у повсякденному житті важко виявити. Також, варто виокремити і середній рівень, який заключається у самостійному

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО КОМПОНЕНТА У СИСТЕМІ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

здійсненні морального вибору і моральному ставленні до оточуючих, але така діяльність ґрунтується виключно на наведених раніше прикладах та принципах дій, що унеможливує вирішення пролемних ситуацій, які потребують творчого підходу та вимагають нових шляхів вирішення. Отже, для досягнення високого рівня готовності при вирішенні проблемних ситуацій, потрібне постійне вправлення у моральній діяльності.

До категорій, діяльнiсного компоненту варто віднести моральну стійкість. Яку О. Мишак вважає запорукою втілення на практиці моральних норм та цінностей [7]. На думку І.В. Моїсеєвої дане поняття є комплексним утворенням моральної самосвідомості особистості та передбачає моральну резистентність, тобто протистояння негативним впливам соціального середовища, на основі критичного мислення, моральних переконань, духовно-моральних ідеалів, цінностей та смислів [9]. Опора на цінності взагалі надає додаткову стійкість особистості. Причому, чим більше ці цінності співпадають з вічними, тим міцніше внутрішній каркас людини [2]. Така особистість здатна самостійно регулювати і відстоювати власну поведінку, відповідальна та незалежна від зовнішніх впливів та оцінок, що втілюється на практиці в асертивній поведінці [12]. Спілкування, побудоване на принципах асертивності, опирається на гуманістичні начала, у ньому заперечується маніпуляція, жорстокість та агресія по відношенню до іншого [6]. Асертивна поведінка (від англ. assert – стверджувати, заявляти, відстоювати свої права) – активні наполегливі дії, спрямовані на відстоювання особистих прав та самоствердження, не утискаючи таких самих прав інших людей; це спосіб дій, при якому людина активно і послідовно відстоює свої інтереси, відкрито заявляє про свої цілі і наміри, поважаючи при цьому інтереси оточуючих [5].

З огляду на це, одним із структурних показників діяльнiсного компоненту готовності до морального вибору можна вважати асертивну поведінку. У проблемній ситуації асертивна поведінка передбачає, що людина, яка хоче вирішити ситуацію, знає як досягти поставленої мети, і може реалізувати свої дії – без будь-яких проявів негативу до оточуючих. Можна сказати що асертивність забезпечує адекватну оцінку умов навколишнього середовища і своєї поведінки, що сприяє самореалізації і саморозвитку у сфері моральної практики.

Для формування діяльнiсного компонента

окрім виявлення структурних показників, важливо з'ясувати етапи та підходи його становлення та формування. Як, уже зазначалось, система готовності до морального вибору поєднує сформованість когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнiсного компонентів. Проаналізувавши наукову літературу, можемо стверджувати, що науковці мають різносторонні думки стосовно етапів формування даних показників (послідовно чи комплексно) та перевагами одних над іншими, так: дослідники моралі (М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, І.Д. Бех, І.С. Булах, М.В. Савчин) важають за доцільне працювати над розвитком трьох компонентів одночасно. Інші науковці (С.Ф. Анісімов, Г.М. Бреслав, О.Г. Власкін, В.К. Демиденко, Г.Є. Залесський, А.В. Зосимовський, К. Муздибасв, Г.М. Прихожан, О.І. Расв, Ф.А. Селіванов, Є.В. Суботський, О.В. Толстих, Т.О. Флоренська, С.Г. Якобсон) розглядають дані показники як окремі складові певної структури і відповідно стверджують, що працювати над їх розвитком також потрібно окремо, при цьому, діяльнiсний компонент розвивати слід після того, як сформуються когнітивний та емоційно-ціннісний.

Проте, Л.І. Рувинський, вважає, що в процесі формування готовності до морального вибору, її структурні показники (когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнiсний) слід формувати комплексно. Даний підхід передбачає по-перше, органічне сполучення в процесі виховання моральних знань та діяльності по втіленню моральних норм і принципів, по-друге, усвідомлено-емоційне засвоєння моральних норм і принципів, що структуруються на рівні особистості як комплекси моральних знань і переживань [10]. Такої ж думки дотримується Г. Шевченко, який вказує на необхідності одухотворення діяльності й надання їй піднесеності, що позитивно відбивається у свідомості людини [13, 94]. Г. Костюк, також наголошує, що якості особистості в процесі діяльності зазнають змін і стають компонентами структури особистості [4]. Тому, для закріплення моделей поведінки, що дозволяють вирішувати проблемні ситуації на основі морального вибору, виникає необхідність у насиченні праці гуманістичним змістом з елементами індивідуальної творчості, бо саме тоді створюються особливо сприятливі умови для розвитку пізнавальних інтересів, духовних запитів і високого морального ставлення до діяльності.

Отже, наведені критерії необхідно розглядати як взаємодоповнюючі та інтегруючі один одного. Оскільки будь-які трансформації у певній сфері

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО КОМПОНЕНТА У СИСТЕМІ ГОТОВНОСТІ ДО ЗДІЙСНЕННЯ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

відзначаються зрушеннями у позитивному чи негативному напрямку в іншій, тобто психічні властивості особистості перебувають у складній залежності та взаємозв'язках з її діяльністю.

Висновки. Отже, одним із завдань розвитку основних структурних компонентів готовності до здійснення морального вибору є підготовка до вирішення проблемних ситуацій у подальшій життєдіяльності. Таким компонентом є діяльнісний (практичний), що являє собою складне інтегративне утворення, яке поєднує високий рівень моральної свідомості із втіленням у моральну практику (відносини, діяльність). Для розвитку даного компонента у системі формування готовності до морального вибору, потрібно: по-перше, щоб поставлена в процесі діяльності, мета відповідала об'єктивним (незалежним від бажання) можливостям, умовам, закономірностям; по-друге, щоб обрані засоби були раціональними, ефективними; по-третє, щоб дії були сплановані і здійснювались послідовно правильно із врахуванням інтересів усіх взаємодіючих сторін.

Дане дослідження не вичерпує усіх підходів до розвитку компонентно-категоріальної структури готовності до морального вибору у проблемних ситуаціях. Подальші висвітлення даної проблематики, вбачаємо у виокремленні тих заходів, що сприятимуть розвитку основних складників структури моральної особистості.

1. Бондаревская Е.В. *Формування моральної свідомості особистості* / Е.В. Бондаревская // *Людина і світ*. – 2007. – №3. – С. 42 – 44.

2. Каппони В. *Как делать все по-своему, или Ассертивность – в жизнь* / В. Каппони, Т. Новак – СПб.: Питер, 1995. – 186 с.

3. Кириченко Л.Г. *Теоретико-методологічні підходи до проблеми формування естетичних якостей особистості у майбутніх фахівців соціокультурної сфери* / Л.Г. Кириченко // *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. – 2013. – № 5. – С. 37 – 42.

4. Костюк Г.С. *Общие основы педагогики* / Г.С. Костюк. – М., 1967. – С. 139 – 197.

5. Леонов Н.И. *Психология делового общения: Учеб. пособие* / Н.И. Леонов. – Воронеж. – 2002.

6. Лосієвська О.Г. *Формування асертивності в процесі самоактуалізації особистості* / О.Г. Лосієвська, Т.Г. Дрига // *матеріали XIV науково-практичної конференції “Актуальні проблеми та сучасні тенденції розвитку педагогіки та психології”*. – Лондон-Київ. – 2011.

7. Лозова В.І. *Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів* / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., доп. – Харків: “ОВС”, 2000. – 164 с.

8. Мишак О. *Обґрунтування потреби у формуванні гуманістичної спрямованості майбутніх біотехнологів аграрної галузі* / О. Мишак // *Вища школа: наук.-практ. вид.* – 2013. – № 6. – С. 103 – 108.

9. Моїсєєва І.В. *Компонентно критеріальна структура моральної стійкості підлітків* / І.В. Моїсєєва // *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. – Вип. 9: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 71 – 78.

10. Рувинский Л.И. *Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания школьников* / Л.И. Рувинский – Москва: Педагогика, 1981.

11. Фридман Л.М. *Психологический справочник учителя* / Л.М. Фридман, И.Ю. Кулагина. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.

12. Шамиева В.А. *Ассертивность в структуре личности субъекта адаптации: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01* / В.А. Шамиева. – Хабаровск, 2009. – 207 с.

13. Шевченко Г.П. *Формування духовної культури учнівської молоді засобами мистецтва: монографія* / Г.П. Шевченко та ін. – Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2006. – 256 с.

14. Якубенко С.С. *Моральна свідомість особистості: сутність та структура* / С.С. Якубенко // *Науковий огляд – електронний ресурс: <http://intkonf.org/yakubenko-sc-moralna-svidomist-osobistosti-sutnist-ta-struktura/>*

Стаття надійшла до редакції 19.10.2015



“Людина завжди навчається лише у тих, кого любить. Ті, у яких ми вчимося, правильно називаються вчителями, але не всякий, хто вчить нас, заслуговує це ім'я”.

Йоганн Вольфганг Гете
німецький поет

